

Így éltem és ezt láttam

Nagy Endre XX. századi emlékirata

◆ Bellágh Rózsa

2010 karácsonyára egy igen szép és érdekes könyv jött ki az újvidéki (Vajdaság – Szerbia) Dániel Print Nyomdából: *Nagy Endre Így éltem és ezt láttam* című önéletírása.

Az egykori szibériai hadifogoly, Nagy Endre (1883–1969), az erdélyi magyar nyelvű mezőgazdasági szakoktatás vezéregyénisége volt, aki rövid öt év alatt négy téli gazdasági iskolát szervezett meg vagy létrehozásában segítséget nyújtott. Ezt fejezi ki a mű alcíme is. *A szibériai hadifogoly és erdélyi iskolaalapító életútja*.

A könyv a magyar önéletrajz- és emlékirat-irodalom hagyományait követi, amikor is az író a múltjáról beszél, emlékezik. Érdekes dolog az emlékezés, vannak, akik örülnek az emlékeiknek, és vannak, akik szívesen szabadulnának tőlük. Néha örömmel töltenek el az emlékek, néha gyötörnek, néha fájnak, felvidítanak vagy lehangolnak. Talán ezek a tisztább vagy már megkopott nyomok segítenek igazán értékelni mindennapjainkat. Nagy Endre szívesen emlékezik, és számol be azokról a történelmi és társadalmi eseményekről, amelyeket személyesen élt át, amelyek fontos szerepet játszottak személyisége formálásában. A könyv megírásakor az emlékek, az emlékezet mellett jegyzetek álltak rendelkezésére, amelyeket élete különböző

szakaszaiban készített, és amelyek segítettek az egykor megélt valóság felidézésében. Az életrajzi forma mellett naplószerű beiktatásokat is találunk az emlékiratban. Itt műve önéletírási naplóvá válik.

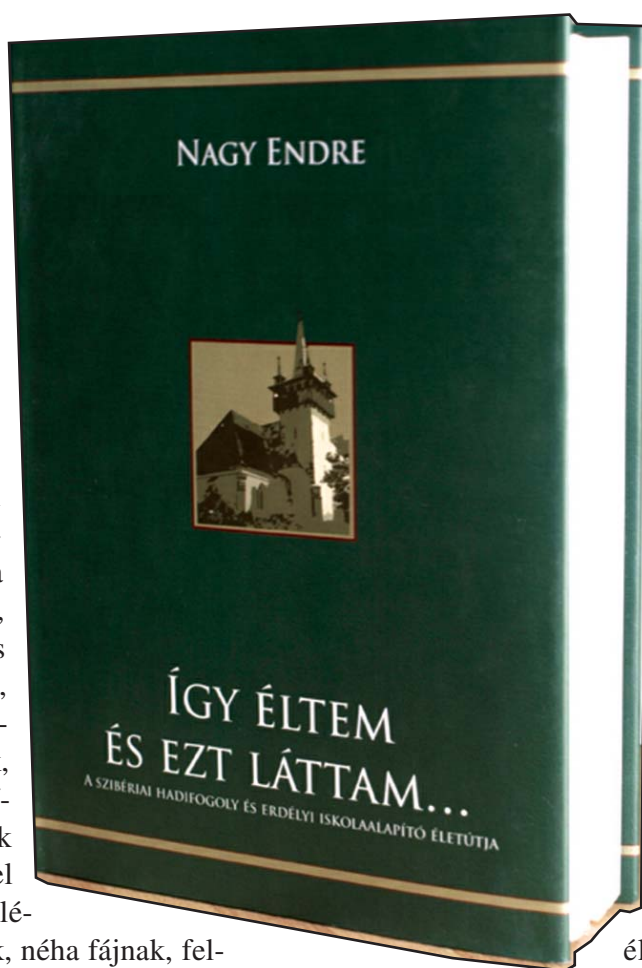
Az emlékirat idős emberek műfaja. Nagy Endre 74 éves korában, túl élete legfonto-

sabb szakaszain fogott hozzá műve megírásához, és 1953-ig folyamatosan írta. Betegsége miatt azonban nem tudta befejezni. Az utolsó részt, 1953-tól haláláig, unokája, *Kovács László* írta meg.

Az emlékirat sokáig kéziratban volt, mígnem 2010 tavaszán *Nagy Margit* újvidéki tanárnő és újságíró (a szerző unokahúga), elhatározta, hogy megánkiadásban megjelenteti Nagy Endre önéletírását. Ehhez a nemes szándékhoz

csatlakozott *Nagy László*, a Németországban élő építészmérnök. Így a könyv kiadása kettőjük vállalkozása, akik odaadó törődésükkel és gondosságukkal lehetővé tették, hogy ez a munka, közel 60 évvel a megírása után, ismertté váljon.

Az élettörténetéhez illesztett bevezetésben a szerző írása céljáról a következőket nyilatkozza:

„Sokáig élő emberrel sok történik, különösen olyan korokban, mint az 1883–1957. Két világháború, forradalmak után megváltozik az emberiség életformája. A tudomány gyökereiből forgatja ki eddigi axiómáink egy részét. Tengerek alatt járnak hajók, repülőgép-darazsak zúgnak a levegőben, 1945 nyarán egyetlen atombomba 230.000 embert öl meg Hirosimában. Semmiségnél is kevesebb e nagy eseményekkel szemben, hogy lélegzett, evett, harcolt és szeretett egy ember 74 évig. Egy ember, aki nem volt sem hadvezér, sem tudós, sem államférfi, csak egy a milliók közül. Életét mégis elhinti papírmegzőn betűmaggal. Könyvet nem csinál belőle, dicsőséget, pénzt sem kér érte, csupán egy olyan képet akar örökségül hagyni, ami teljes mértékben hű és igaz legyen ahhoz a korszakhoz, melyet átélt. Iparkodik mindig és mindenben úgy megírni az eseményeket, embereket, gondolatokat, ahogy a valóságban léteztek. Hadd maradjon meg egy köznapi embernek, hozzátartozóinak és környezetének is hű képe a nagy történelmi időkről.”

A krónikások szokásos ars poeticájának megfelelően Nagy Endre életének eseményeit a családja és az utókor számára írja, őszintén vállalva tetteit, úgy, ahogy azok a valóságban történtek, hogy tanuljunk belőlük.

Az olvasó – folytatja a bevezetésben – „az igazságot találja bennük, elfogultság nélkül, akkor is, ha dicsekvésnek látszik. A komoly életharcot, mely lemondásokkal, szenvedésekkel, elernyedésekkel jár, de sohasem kétségbeeséssel. És talán akad egy-két utódom, aki előveszi a megfakult füzeteket, és tanul belőlük valamit.

Csak ennyi elismerést keresek, csupán ezért vetek öreg napjaimban fekete betűket fehér papírra.”

Önéletírásából megtudjuk, hogy milyen belső és külső tényezők formálták lelkületét, későbbi építő, nevelő és tudományos törekvéseit. Higgadtan, indulatok nélkül, őszintén, tárgyilagos szemlélettel ábrázolja magát, cselekedeteit, a közösséghez való viszonyát. Az őszinteséget az önéletrajz központi problémájaként szokták kezelni.

Az írást gyermekkorával kezdi. A gyermekornak döntő szerepe van az ember for-

málásában. Az igazi önéletírásokból nem hiányozhat a gyermekkor ábrázolása. Ez az alap, amelyre az életpálya további szakaszai épülnek.

Kutyfalván (Maros megye) született 1883. november 25-én, ahol az édesapja, Nagy Domokos, hatvan esztendőn át a község református lelképásztora volt. Édesanyja Csernát Katalin. Az elemi iskoláit szülőfalujában, a középiskolát Marosvásárhelyen, a Református Kollégiumban végezte. Kedvenc tantárgyai a természetrajz és az irodalom. Érettségi után a Kolozsvári Gazdasági Intézetbe iratkozott be, ahol végig ösztöndíjasként tanult. 1905-ben kitűnő eredménnyel fejezte be tanulmányait, és szerzett okleveles gazdaképesítést. Közben (1904–1905) a kolozsvári egyetemen jogot is hallgatott, de tanulmányait itt csak később (1909–1913) folytathatta, majd a háború és a hadifogság után már az I. Ferdinánd Egyetemen szerezte meg az államtudományi doktorátust (1923).

1905 és 1909 között a lévai (Felső-Magyarország) Schöller uradalomban (Szentjánospuszta, Garamlök) volt segéd-tiszt.

Merev, rideg világ uralkodott a birtokon, elismerés vagy dicséret a segédtisztaknak nem járt, annál inkább kritika és megalázás. Erről olvashatunk az alábbi részletben is, amely ugyanakkor rámutat a szerző hivatása iránti ragaszkodására, szeretetére:

„Végre együtt van mind a takarmány, pont ezer szekérrel.

– Ezer szekér.

Dicséretet vagy legalább szótlán elismerést várok. Megáll. Gondolkozik. Ni, megvan, máris eszébe villant valami!

– Hol a gyepparázdák termése?

– Még a lábán. Alig több 3-4 szekérnyinél.

– Igen, azt pusztulni hagyta. Hát érdemel jó szót a mai fiatalság? Ilyen pazarlás, ilyen könnyelműség! Hát mit tudtak dolgozni 4 hétig, hogy még ezt sem végezték el?

Hallgatok. Gazdasors. Ezen a pályán ki van szolgáltatva az ember. Nincs abszolút munka. Mindent lehet másképp is csinálni. Ha így, miért nem úgy? Pedig ősparaszt módra, mégis forrón szeretem ezt a pályát.

Vonz és megbabonáz az ezernyi, mindennapos próbatétel, boldogtalan lennék nélküle. Igen, Édesapám, mégis gazda lennék akkor is, ha újra választhatnám a sorsom.”

Közben egy évig (1906–1907) Bécsben elvégezte önkéntesként a tiszti iskolát, megtanult németül, és kihasználva a nagyváros nyújtotta lehetőségeket, színházba, operába járt, múzeumokat látogatott. A bécsi tisztképző katonáskodásáról sok kedves, humoros történetet olvashatunk a könyvben, de találkozunk tragédiákkal is.

1909-ben egy intézői kinevezésnél történt mellőzése miatt otthagya a feudális szellemben működő nagybirtokot, és hazajött Erdélybe. Itt a kolozsvári Magvizsgáló Állomáson dolgozott, majd 1910-től a dési (Szolnok-Doboka vármegye, ma Kolozs megye) Gazdasági Egyletnél helyezkedett el mint segédtitkár, majd titkár. Munkaköre igen sokágú volt. Feladatai között szerepelt a megye gazdasági életének a megszervezése és irányítása. Nagy Endre nagyon tevékeny titkárnak bizonyult, szerette is az egész vármegye.

Az első világháború kiszakította megszott életéből, az orosz harctérre (Galícia), a Halics és Rohatin közötti csatába, majd hadifogságba sodorta. Kijeven, az Urálon és Irkutzkon keresztül Kelet-Szibériába vittek, és ott a Vlagyivosztk melletti Nikolszk-Usszurijszkban élt fogolytársaival együtt 1920-ig. Saját bőrén tapasztalta meg a háború borzalmaival, és ebben az embertelen világban példamutató, határozott és céltudatos magatartásával támasza tudott maradni sok fogolytársának. Igyekezett mindig elfoglaltságot találni. Orosz, amerikai, japán és angol fennhatóság alatt dolgozott, jó barátságot kötött a nikolszk-usszurijszki Mezőgazdasági Múzeum igazgatójával. A háború végén, 1920-ban marasztalták, gazdasági tanári állást ajánlottak fel, de Nagy Endre nemet mondott, és egy amerikai segélyhajón, a Scharnhorston az életben maradt hadifoglyokkal együtt hazatért Európába, a Romániához csatolt Erdélybe. Ő, aki megtapasztalta a szabadítást, az életben maradáskor, nem feledkezett meg arról, hogy mindezt később leírja, továbbadja családjának, az utódainak.

A Nikolsz-Usszurijszkba hurcolt kb. 18 ezer hadifogolynak csak a fele jött haza, a másik fele ott pusztult el. Szibéria egyébként ott él nemzetünk tudatában mint az embertelenség, a bosszú, az elviselhetetlen szenvedések jelképe.

A Trianon utáni impériumváltás során a kisebbségi sorsba jutott erdélyi magyar értelmiségnek, de Erdély egészének is teljesen új problémákkal kellett szembenéznie. Igyekeztek eligazodni az új közigazgatás buktaí között, és bizonyítani, hogy a mérhetetlen tragédia ellenére is lehet élni és dolgozni.

Nagy Endre 1921 januárjában már jelentkezett korábbi munkahelyén, a dési Gazdasági Egyesületnél, ahol az újjászervezéssel bízták meg. Közben uradalmi tanácsadó a Dés környéki mágnásbirtokokon, a nyári hónapokban pedig mint alkalmi jégkárbecslő dolgozott egy biztosítási részvénytársaságnál, viszonylag csekély jövedelmének kiegészítése céljából. Ugyanis 1923-ban családot alapított, és 1925-ben megszületett Eszter nevű leánya. 1934-ben nagy csapás érte Nagy Endrét, elvesztette a feleségét, Mészáros Erzsébetet. Többé nem nősült meg, a munkában kereste a vigasztalást.

Nagy Endre harcolta ki az 1920-as évek végén a magyar nyelvű téli gazdasági iskolák megszervezését. Romániában az új szakoktatási törvény (1929) lehetőséget biztosított felekezeti alapon működő gazdasági iskolák felállítására. 1931-ben elvállalta az unitárius egyház által alapított székelykeresztúri téli gazdasági iskola igazgatói tisztét. Majd segédkezett a radnóti (1932), és a kézdivásárhelyi (1933) katolikus gazdasági iskolák létrehozásában.

1935-ben pedig az akkori kolozsvári református püspök, Makkai Sándor kezdeményezésére megszervezte a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium mellett indított csombordi téli gazdasági és szőlészeti iskolát, és annak még az államosításon (1948) és nyugdíjazásán (1952) túl is igazgatója és tanára volt. Mint kiváló oktató és nevelő a csombordi iskola megnyitása előtti tanári gyűlésen tanártársainak a következőket mondta: „Ne csak oktassatok, hanem főleg neveljétek, neveljétek az ifjúságot ember-

szeretetre, szorgalmas, becsületes munkára, mások megbecsülésére, ha szükség van rá megsegítésére, és nem utolsósorban igazi hazaszeretetre.”

A II. világháború évei újabb megpróbáltatásokat jelentettek számára. A második bécsi döntés következtében Erdély két részre szakadt. Nagy Endre Dél-Erdélyben maradt, és mint a dél-erdélyi magyarság jeles értelmiségi személyiségét meghurcolták, többször (hatszor) letartóztatták. 1944. augusztus 23. után internálták.

Lássuk, hogyan látta a II. világháború kiemelését az egykori orosz hadifogoly:

“– Wir haben den Krieg verloren (Mi elvesztettük a háborút) – válaszoltam, amire megvetően végignézett, távozott, de ez a páros jelenetünk néhány nap múlva, ki tudná, hányadszor, megismétlődött.

Budapestről jött haza Szász Pál főgondnokunk. Csak hárman, legbizalmasabb barátai voltunk az irodában.

– Mi hír Magyarországon? – kérdezzük.

– A következő megállapítást hallottam: elveszítjük Erdélyt, ha rosszul üt ki számunkra a háború, és ha győznénk, elvész egész Magyarország.

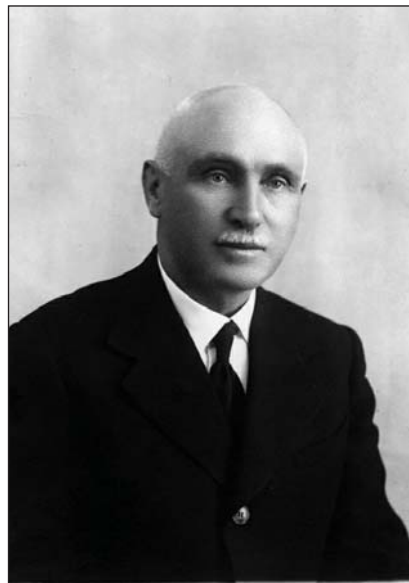
Összeborzadunk.”

A háborús évek a csombordi iskolát is nagyon megviselték. Hazatérve szinte mindent előlről kellett kezdeni, el kellett tüntetni a háborús sebeket. Nagy Endre fáradhatatlanul, vasakarattal végig ott volt az élvonalban. Keserves, nehéz munka volt, de végül sikerült újrászerveznie a szakiskolát, ami 1944. január 20-ától már újra működött. 1946-ban a Földművelésügyi Minisztérium újabb feladattal bízta meg, kinevezte az erdélyi magyar tannyelvű gazdasági szakiskolák felügyelőjévé. Az igazgatói és tanári munkáján kívül ezt is maradéktalanul ellátta két évig.

1954-ben nyugdíjasként átköltözött Székelyudvarhelyre, ahol néhány évig még tanított az ottani mezőgazdasági szaklíceumban. Életének utolsó éveiben hősiesen viselte betegségét, féloldali bénulását. 1969-ben hunyt el, és a székelyudvarhelyi református temetőben nyugszik.

Gazdasági szakkikkeivel a húszas évek elején jelentkezett a kolozsvári Ellenzékben

és az Erdélyi Gazdában, amelynek 1921-től állandó munkatársa volt. 1921 után elvállalta a Szolnok-Doboka Vármegyei Gazdasági Egylet hivatalos közlönyének, a Désen megjelenő Egyleti Értesítőnek a szerkesztését. 1930 és 1933 között szerkesztője volt a Dicső-szentmártonban (Maros megye) kiadott Mezőgazdasági Szemlének, amelynek azután is munkatársa maradt.

1940 és 1944 között a dél-erdélyi, jóformán szórványmagyarság mind egyházi, kulturális, mind gazdasági vonatkozásban nagy gondokkal küzdött. Minden dél-erdélyi magyar szervezetnek a Bethlen Kollégium adott helyet, itt működött az Erdélyi Gazdasági Egyesület, és itt szerkesztette Nagy Endre a Nagyegyeden is megindított Erdélyi Gazdát, amely a dél-erdélyi magyarság egyik legfontosabb – nemcsak gazdasági, hanem művelődési – folyóirata volt.

Az Erdélyi Gazda számára írta és a lapban folytatásokban jelentette meg *A gazdakörök szervezéséről és vezetéséről* című munkáját (Kolozsvár, 1926, második, bővített kiadás uo. 1929) és *A cukorrépa termesztése* című könyvét (Kolozsvár, 1926).

Már a székelykeresztúri iskola megnyitása óta foglalkoztatta Nagy Endrét a tankönyvhiány. Ennek pótlására kezdte írni gazdaságtanát régi munkatársával, Szász Ferencsel. A kézirat végül 1935-ben Csombordon készült el, és Kolozsváron adta ki 1936-ban *Gazdatudomány* címen 2000 példányban, majd 1937-ben a második kiadást 2500 példányban. Gazdaságtudomány tankönyv és gyakorlati kézikönyv is egyszerre, amint alcíme is jelzi: *Kézikönyv gazdasági iskolák és haladó gazdák számára*.

Nagy Endre önéletírása egy igaz ember vallomása az életről, amit nem a mindennapi harsogással, hanem az alkotó emberre jellemző egyszerű, érthető szavakkal mond el.

Az általa bemutatott világ egyáltalán nem idealizált, elfogultság nélkül ismerteti életpályáját, az elmúlt idők eseményeit. Nem kendőzi el a hibákat, és nem túlozza el az eredményeket. És mindezt élményszerűen teszi, úgy, hogy közben szórakoztat is. Nála nincs vádaskodás, de van vitatkozás, megdöbbenés és felháborodás. Tehát érzelmeinek is hangot ad, meg tud bocsátani, és el tudja fogadni a mások véleményét, ha az őszinte és nem rosszindulatú. A legváltságosabb pillanatokban is fegyelmezett marad, és megőrzi emberi méltóságát, amelyhez a szülői házból hozott neveltetése, mély hite, humora és jósága vezette.

Bizony kellene az ilyen írások, mert sokszor tiszteletre, türelemre és megértésre intenek.

Ha él bennünk a türelem és az odafigyelés, akkor nem mindennapi élményben lesz részünk Nagy Endre könyvének olvasásakor. Előadásmódja közvetlen, szemléletes, gördülékeny, sokszor derűs, humoros. Hol szomorkodunk a keserű dolgok felett, hol nevetünk a vidám történeten, de mindig tanulva tőle az emberről, a hitről, a tisztességről és a hazaszeretetről.

Szemléletességében és hatásosságában jó néhány története az elbeszéléshez vagy a karcolathoz közelít. Mindez a szerző szép-próza iránti fogékonyságát mutatja.

A kötet szerkesztése során a kézirat olvasása és rendezgetése olyan tudástöbblettel ajándékozott meg, amelyre más forrásból nem tehettem volna szert, és közben szórakoztam is.

Az új generációnak, de mindenkinek jó szívvel merem ajánlani a könyvet, amely egy életpálya bemutatásán túl kortörténeti dokumentum is. Figyelemre méltó olvasmány lehet mindazoknak, akik Erdély és Magyarország XIX. század végi és a XX. század első felének történelme és művelődéstörténete iránt érdeklődnek. ■

A könyv iránt érdeklődni lehet
a (1) 365-4746 és
a (+36 20) 488-0023
telefonszámokon.

Játék verskedvelőknek

Versjátékot hirdet a Családi olvasás éve 2010 programsorozat részeként az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) – jelentette be *Dippold Péter*; az intézmény főigazgató-helyettese.

A játéknak helyet adó <http://kozoskoltemeny.hu> honlap már elérhető. A program célja annak bizonyítása, hogy a közös olvasás élmény. A játék keretében arra kéri az érdeklődőket, hogy küldjenek be fejenként tíz általuk kiválasztott szót február 28-áig, melyek megjelennek a honlapon. A határidő lejártá után *Lackfi János* költő ír majd verset tíz véletlenszerűen kiválasztott szóból. Ez lényegében ugyanaz a játék, amit Lackfi János a saját honlapján már hosszabb ideje játszik az érdeklődőkkel.

A honlapon található szavakból az olvasóknak is lehetőségük van saját műveket alkotni, melyek szintén az oldalra kerülnek, és szavazni is lehet rájuk. A tízesek jegyében a legjobbak bekerülnek a Közös költemény verseskötetbe, alkotóik pedig oklevelet vehetnek át. ■

(Forrás: mno.hu)

Februári lapszámunk szerzői

Bellágh Rózsa

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

Briga Péter

NyME Savaria Egyetemi Központ Könyvtár, Szombathely

Dutkáné Papp Katalin

Városi Könyvtár és Művelődési Ház, Létavértes

Náray-Szabó Gábor

MTA Könyvtára, Budapest

Szabó László István

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza

Szejli Adrienn

NyME Savaria Egyetemi Központ Könyvtár, Szombathely

Trifonovné Karajz Borbála

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza

Zselinszky Lászlóné

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza